

Павло Ковалевський

студент гр. ФФАм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

В умовах глобальних екологічних викликів, зокрема швидкої зміни клімату, деградації природних ресурсів, зменшення біорізноманіття та зростання обсягів забруднення довкілля, постає необхідність переосмислення традиційних підходів до управління природокористуванням. Поглиблення екологічної кризи змушує як наукову спільноту, так і органи влади шукати нові інструменти, що дадуть можливість гармонізувати економічний розвиток з екологічною безпекою. Одним із таких інструментів є екологічне оподаткування, яке виконує роль не лише фіскального важеля, а й регулятора екологічно відповідальної поведінки. Воно дозволяє провести внутрішнє оцінювання екстерналій, які виникають у процесі господарської діяльності, що завдає шкоди навколишньому середовищу. Вперше ці ідеї були представлені у наукових працях А. Пігу, який запропонував концепцію оподаткування негативних зовнішніх ефектів задля компенсації суспільству їхніх негативних наслідків.

Суть екологічного оподаткування полягає у встановленні податкових платежів на забруднення, видобуток невідновлюваних природних ресурсів, викиди парникових газів та інші форми екологічно шкідливої діяльності. Це створює економічні стимули для підприємств знижувати рівень негативного впливу на довкілля, модернізувати виробництво, впроваджувати екологічно чисті технології та інвестувати у джерела відновлюваної енергетики. Таким чином, екологічний податок стає своєрідною ціною за використання спільного природного ресурсу або за його деградацію. У підсумку змінюється структура витрат підприємств, відбувається перерозподіл інвестицій на користь більш екологічно ефективних напрямів діяльності, а також формується нова система пріоритетів у стратегіях сталого розвитку.

Крім безпосереднього стимулювання суб'єктів господарювання до зміни їх виробничої поведінки, екологічне оподаткування забезпечує акумулювання коштів для фінансування природоохоронних заходів. У разі ефективного розподілу цих надходжень держава має змогу підтримати екологічні ініціативи, розвивати інфраструктуру поводження з відходами, покращувати якість водопостачання, озеленювати міста, модернізувати енергетику та транспортну систему. Особливо важливою є також функція екологічного оподаткування як індикатора цінової чутливості населення та бізнесу до екологічних факторів, що дозволяє моделювати споживчу поведінку та переорієнтовувати її у бік екологічно відповідального споживання.

Світова практика переконливо доводить високу ефективність екологічного оподаткування при його належному правовому й адміністративному оформленні.

Зокрема, у країнах Європейського Союзу цей механізм є ключовим елементом політики Green Deal. Наприклад, у Швеції введення вуглецевого податку у 1990-х роках сприяло значному скороченню викидів CO₂, не вплинувши на темпи економічного зростання. Успішні приклади поєднання фіскальних та регуляторних функцій екологічних податків демонструють також Данія, Фінляндія, Нідерланди, Німеччина. Отримані від екологічних податків надходження до бюджету були спрямовані у проекти розвитку відновлюваної енергії та громадського транспорту, що стало додатковим позитивним чинником впливу на економіку і довкілля. Однак для досягнення справедливості податкової системи слід зважати, щоб екологічне оподаткування не завдавало надмірного податкового навантаження на населення з низькими доходами. У багатьох країнах частину надходжень від екологічного оподаткування компенсують населенню у вигляді зниження інших податків або субсидій на енергоефективність.

Україна також має певні напрацювання у сфері екологічного оподаткування, зокрема запроваджено податок на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, скиди у водні об'єкти, розміщення відходів. Проте існуюча система податкового регулювання природокористування залишається малоефективною через низькі ставки екологічного податку, слабку податкову дисципліну, недостатню прозорість розподілу коштів, а також відсутність прямого зв'язку між сплаченим податком і отриманими екологічними вигодами [2]. Попри поступове підвищення ставок екологічного податку, вони залишаються значно нижчими за середні показники Європейського Союзу, де середня ставка становить близько 49 євро за тонну CO₂, тоді як в Україні – приблизно 0,72 євро за тонну [1]. Понад те, частина коштів від сплати екологічного податку надходить до загального фонду бюджету, а отже використовується не за цільовим призначенням. Це підриває довіру суспільства до цього інструменту екологічного оподаткування, знижує його мотиваційний ефект та нівелює регуляторний потенціал.

Останні законодавчі зміни свідчать про намір інтегрувати екологічні аспекти у фіскальну політику. Закон України «Про управління відходами», який набрав чинності у 2023 році, гармонізує систему управління відходами з директивами ЄС, вводячи нові класифікації небезпечних та не небезпечних відходів та передбачаючи зміни до Податкового кодексу України для відображення цих змін [3]. Крім того, Міністерство фінансів ініціювало зміни до Податкового кодексу України з метою узгодження його норм з Законом України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», який набуде чинності в серпні 2025 року [4]. Ці зміни вимагатимуть від платників податків розраховувати зобов'язання з екологічного податку на основі даних з інтегрованих екологічних дозволів, що забезпечить більш об'єктивну оцінку впливу на довкілля та сприятиме дотриманню екологічних стандартів.

У контексті євроінтеграційних прагнень України та необхідності виконання міжнародних екологічних зобов'язань постає потреба у продовженні реформування системи екологічного оподаткування. Варто переглянути діючі ставки податків з урахуванням фактичного рівня забруднення, впровадити диференційований підхід для різних секторів економіки, посилити фінансову і

кримінальну відповідальність за недотримання екологічного законодавства. Доцільно також запровадити нові податкові інструменти, зокрема вуглецеве мито, податки на пластик, шум, світлове забруднення, забруднення ґрунтів. Інституційна спроможність органів влади має бути посилена завдяки створенню спеціалізованих аналітичних структур, здатних прогнозувати ефекти податкових новацій і координувати політику у сфері охорони довкілля.

Отже, екологічне оподаткування є потужним економічним інструментом, що дозволяє поєднати цілі зростання економіки та збереження природного середовища. Воно виступає дієвим механізмом впливу на економіку природокористування, орієнтуючи її на принципи сталості, ефективності та екологічної відповідальності. Екологічне оподаткування переслідує не лише фінансову мету, а й виконує важливу трансформаційну функцію – формування нової екологічної культури виробництва та споживання. Успішність цих фінансових інструментів значною мірою залежить від наявності політичної волі в органах публічної влади, науково обґрунтованого підходу, активної участі громадськості, а також тісної взаємодії між урядом, бізнесом і науковою спільнотою. Для України це не лише виклик, а й можливість закласти підґрунтя для екологічно та економічно збалансованого майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Mengden A. Carbon Taxes in Europe, 2024. Tax Foundation Europe. URL: <https://taxfoundation.org/data/all/eu/carbon-taxes-europe-2024/>
2. Горин В. П., Лободіна З. М., Булавинець В. М. Інструментарій публічних фінансів у реалізації моделі зеленої економіки: теоретична візія та проблеми ефективності. *Світ фінансів*. 2024. Вип. 4 (81). С. 18-35. DOI: 10.35774/SF2024.04.018
3. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>
4. Уряд схвалив зміни до Податкового кодексу щодо контролю промислового забруднення. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3978453-urad-shvaliv-zmini-do-podatkovogo-kodeksu-sodo-kontrolu-promislovogo-zabrudnenna.html>